

Mihail Gruev
Bulgarian Archives State Agency
[michailgruev@abv.bg]

An Objective and Critical Look at Mustafa Kemal and his Era

Abstract: *The review presents the Bulgarian translation of the book by M. Şükrü Hanioglu „Atatürk: An Intellectual Biography“. In his book historian M. Şükrü Hanioglu offers a nuanced and rigorous exploration of Mustafa Kemal Atatürk not merely as a military leader or a founder of modern Turkey, but as a complex intellectual shaped by the ideological currents of his time. Rather than focusing on biographical detail or nationalist mythologies, Hanioglu situates Atatürk within the broader context. The book traces how Atatürk’s formative influences – ranging from French Enlightenment thought to Ottoman constitutionalism – contributed to his vision of a rational, centralized, and modern nation-state. Hanioglu emphasizes that Atatürk’s reforms were not improvised or idiosyncratic, but grounded in a coherent, albeit selective, intellectual project. From language and legal reforms to secular education and the marginalization of Islam in public life, Atatürk emerges as a figure deeply committed to reshaping Turkish society in the image of what he saw as Western modernity. The Bulgarian edition, “Ataturk: A History of Ideas”, published in 2024, opens up this critical and scholarly perspective to Bulgarian-speaking audiences at a time of renewed regional interest in modern state-building, secularism, and the legacies of empire. It provides not only a portrait of a pivotal historical figure, but also a valuable case study in how ideas – both imported and locally adapted—can be harnessed to drive radical social transformation.*

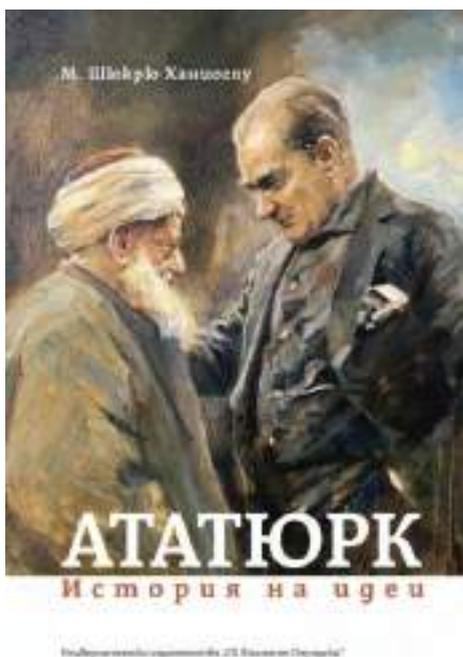
Keywords: *Mustafa Kemal; biography; history; ideas.*

Михаил Груев
Държавна агенция архиви

Обективен и критичен поглед към Мустафа Кемал и неговата епоха

Ханиоглу, М. Шукрю (2024). *Ататюрк: История на идеи*. София: УИ "Св. Климент Охридски", ISBN - 978-954-07-5981-4, 196 с.

В края на миналата година на български език се появи нова книга, посветена на Мустафа Кемал и неговото време. Тя е дело на

известния турски и американски изследовател на късната Османска империя М. Шукрю Ханиоглу и беше публикувана от Университетското издателство „Св. Климент Охридски“ в превод на Явор Сидеров. Веднага следва да бъде подчертано обаче, че това не е политическа биография на Ататюрк, издържана в жанра „Малки книги за велики хора“. Не и животопис на неговата личност, тъй като личният му живот изцяло отсъства. Всъщност, последното би могло да бъде посочено и като известен пропуск на изследването, тъй като именно чрез него, през любовите, при-

ятелствата и разделите, през отношенията със съратници и врагове, се разкрива най-вече личността на човека. Книгата не е и стандартно историческо изследване на късния османски и ранния републикански турски период. Не е и апология на турския държавник и неговото време в духа на официалния историографски дискурс в Република Турция. По същество тя е научен текст върху социалния и идеен контекст, в който Мустафа Кемал се формира като личност и политик и който прави възможен възхода му като един от големите държавници на ХХ век. Едновременно с това, изданието не е и поредният превод на текста на Ханиоглу, този път – на български език (Hanioğlu, 2017, 2021, 2023). Авторът е добавил към текста специален предговор към това издание на книгата му, в който акцентира върху огромното влияние, което българското общество и държава са оказали върху бащата на модерна Турция. Другият момент, който той подчертава, е неговата съпричастност към Македонския въпрос и сложното влияние, което българското национално-освободително движение е оказало върху него.

Подходът на автора е едновременно критичен и аналитичен, без да подценява и заедно с това без да героизира Ататюрк. Методологически трудът може да бъде характеризирен като изследване

в областта на интелектуалната история, осъществено с инструментариума на класическата историопис. Той се е опитал да привлече най-разнообразен изворов материал от Османския архив, от личния фонд на Мустафа Кемал, от периодичния печат, включващ основните турски издания от 1919 до 1938 г. и огромен брой чужди източници. Въведението в изследването по същество представлява широко разгърната панорама на късното османско общество през XIX век, върху която се проектират етническият и демографски профил на самия град Солун, на пъстрата социална и интелектуална среда, в която се осъществява формирането му като личност. Едновременно с това ясно е очертана и появата на първата генерация младотурци в резултат на появилия се дълбок разлом в османското общество по оста: модернизатори – традиционалисти. Тази материя Ханиоглу владее до съвършенство, както е известно от по-ранните негови трудове (Hanioglu, 1995, 2008, 2015). Раздираната от национални и социални противоречия Македония се оказва онзи мощен подтик към съзряване и идейно кристализиране на младия Кемал, който ще се окаже решаващ и за насочването му към военна кариера и към цялостния му житейски път. Много показателен в това отношение е престоят му във военното училище в Битоля. По-нататък ние ще видим основния герой като офицер, като слушател в Султанската военна академия в Истанбул, завършил втори по успех във випуска си. Всичко това е разгледано паралелно с извършващата се по същото време реорганизация и модернизация на османската армия. Изтъкната е огромната роля на германските инструктори, които ръководят този процес и по-специално – мястото на фелдмаршал Колмар фон дер Голц в него. В тази динамична среда младият офицер изпитва силното влияние на идеите на Г. Лъобон, на социалния дарвинизъм и вулгарния материализъм. Това е идейният контекст на Младотурската революция от 1908 г., в която Кемал се включва именно като представител на втората генерация младотурци. В тази част от изследването авторът е отделил доста място на надеждите, очакванията и разочарованията на тази втора генерация, както и на вътрешните конфликти, започнали в нейните среди след учредителния конгрес на Комитета „Единение и прогрес“ през 1909 г. На него Кемал участва като делегат от Триполи, където по това време служи. Любопитен момент в цялата плетеница от събития представлява и зараждащият се конфликт на Кемал с Енвер паша – един от лидерите на младотурското движение, който по-нататък ще се задълбочи в

дълбока лична неприязън между двамата. Участието на младия офицер най-напред в Ита̀ло-турската (или т. нар. Триполитанска) война от 1911 г. и след това в Балканските войни от 1912–1913 г. е представено като преломен момент в идейното му съзряване. Впрочем, както успява да ни убеди Ханиоглу, тази катастрофа за османската армия стои в основата на изключително дълбока криза и нов разлом, обхванал вече и младотурското движение.

Съвсем логично, важно място в изследването, е отделено на участието на Кемал в Първата световна война и на превръщането му в герой. Става дума за неговото участие в Дарданелската операция през 1915 г., известна още и като битката при Чанаккале, което не само го изстрелва във военната йерархия до генерал и командващ армия, но и със средствата на военната пропаганда, го превръща в национален герой. Разбира се, като опитен изследовател, Ханиоглу съумява да разграничи реалните заслуги на Кемал паша в тази кампания от обвиването на този период от биографията му в митологията, съпътстваща култа към Ататюрк, развил се през следващите десетилетия. Факт е обаче, че от този момент нататък отделянето на истината от мита в биографията на героя става все по-трудно. Така например прехвърлянето в Хиджаз, след това и на Ара̀бския полуостров и успехите му все пак да задържи обширни части от него, въпреки бунтовете на ара̀бите, натиска на британците и непрекъснатото спадащия османски боен дух, са едновременно част от личната му биография и едновременно с това – и от по-късната митологизация на личността му. Краят на войната и Мудроското примирие заварват Кемал паша в Александретa, която той е принуден да предаде на британците. Вероятно с това можем да обясним и неговата фиксация към Хатай, който в края на живота си (макар формално този процес да приключва след смъртта му) все пак успява отново да върне на Турция.

В центъра на цялото изследване е поставена турската война за независимост, започнала през 1919 г. Тук за първи път ние виждаме Кемал не само като военен, но преди всичко като политик, лавиращ умело между султанското правителство в Истанбул и редица местни фактори – мюсюлманското духовенство, остатъците от разпадналия се младотурски комитет, различните групи офицери. Виждаме го и като дипломат – при преговорите с различните субекти на Съглашението и по-специално с французите, с руските болшевики, с индусите и дори с афганците. Виждаме го отново в най-силната му роля – като военачалник в Гръцко-турската война,

в битките при Инъоню, при Сакария и Измир, където се изковава турската победа.

Последните глави от изложението са посветени на мястото на Ататюрк като държавник. Те отново го поставят в широкия контекст на неговата епоха, която прави възможна самата поява на доктрината на пантюркизма, която той последователно изгражда. Тук подробно са разгледани постъпателната борба с мюсюлманската религия, поведена от него, премахването най-напред на султаната, а след това и на халифата, раждането на турската република, общият триумф на секуларизма в новото общество. Може определено да се каже, че това е и най-критичната към Ататюрк част от изследването. Особено това се отнася до частта, посветена на идеологията на кемализма. Авторът последователно разглежда заместването на основните постулати на османизма с нови идеологии, проникнали, а впоследствие и здраво установени в историята, антропологията, лингвистиката и т. н. На практика става дума за изграждането на една нова идеология, в която старият вулгарен материализъм на младия Кемал е хипертрофиран до новия турски ултранационализъм на късния Ататюрк. Специфично място в нея заема и отношението към Запада, на което е посветена последната глава от изложението. В новата идеологическа система, изградена от турския държавник, Западът – в широкия смисъл на това понятие – има амбивалентно значение. От една страна самият кемализъм черпи енергия от цялостния стремеж към модернизация и европеизация на турското общество. От друга страна обаче, Западът е разглеждан и като негов лукав и враждебен антипод, с който колониализмът и дори расизмът са практически срастнати. Именно в намирането на равновесната точка между тези две противоположни тенденции и конструирането на цялата идеологическа система върху нея се състои големият успех на кемалистката доктрина.

В заключение следва да се подчертае, че в ръцете на българския читател се намира действително сериозно и задълбочено изследване върху Ататюрк и неговата епоха. Богато снабдено с библиография и обяснителни бележки, то може да се чете както като научен труд, така и като добре написано популярно четиво, даващо много широк исторически контекст.

Библиография:

Hanioglu, M. Ş. (2017). *Atatürk: An intellectual biography.* Princeton University Press.

Hanioglu, M. Ş. (2023). *Atatürk: entelektüel biyografi.* Bağlam Yayıncılık.

Hanioglu, M. S. (2021). *Atatürk: Visionär einer modernen Türkei.* Verlag Herder GmbH.

Hanioglu, M. S. (1995). *The young Turks in opposition.* Oxford University Press.

Hanioglu, M. Ş. (2008). *A brief history of the late Ottoman Empire.* Princeton University Press.

Hanioglu, M. S. (2001). *Preparation for a revolution: the Young Turks, 1902-1908.* Oxford University Press.